

A Corpus-Based Study on the Preposition /az/ (From) in Textbooks of Grades 1 to 6 :

A Cognitive Approach*

Azam Alijani¹

PhD Candidate in Cognitive Science-Linguistics, Institute for Cognitive Science Studies, Tehran, Iran

Masood Ghayoomi²

*Associate Professor Computational Linguistics, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran
(Corresponding author)*

Maryam Mesgar Khoiy³

PhD in General Linguistics, Academy of Persian Language and Literature, Tehran, Iran

Houriyeh Ahadi⁴

Associate Professor in General Linguistics, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran

Yalda Delgoshaei⁵

Assistant Professor in Educational Management, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Received: February 3, 2024

Accepted: June 27, 2024

Abstract

The present study aimed to study the preposition /az/ (i.e., from) in primary school textbooks. Polysemy of prepositions is one of the sources of many students' perception. A text corpus developed for this study from *Farsi, Practical Science, Heavenly Gifts, and Social Studies* of elementary school textbooks grades 1 to 6. To analyze the data, Rosch's (1975) prototype theory and Tyler and Evans' (2003) systematic prepositions polysemy approaches in the cognitive semantics framework were used. At first, the sample sentences which contained the preposition /az/ (from) were extracted to form the sub-corpus. The set of senses that are obtained from the sub-corpus are "Type", "Whole Part", "Tense, Source", "Comparison", "with the help of, By, With", "About", "Orientation", "Motion", "Metaphor", and "Complement". Statistical distribution of meanings in the whole sub-corpus (general domain) was "Whole Part". The senses of the proposition among lessons and grades (domain

* The paper is an extract of doctoral dissertation.

1. Email: azamaliyani96@gmail.com

2. Email: m.ghayoomi@ihcs.ac.ir

3. Email: m.mesgar62@gmail.com

4. Email: hourahdi@gmail.com

5. Email: y.delgoshaei@gmail.com

restricted) are not similar to the prototype sense. This research showed that the sense “Complement” is the prototype for grades 1 to 3, and the sense “Whole Part” is more frequent in grade 4 to 6. Different forms of this preposition are used at the beginning, middle, and end of sentence. Furthermore, the findings showed that the sense “Metaphor” is the prototype for the book *Farsi*, the sense “Whole Part” is the prototype sense for *Practical Science and Social Studies*, and the sense “Tense” is the prototype sense for *Heavenly Gifts*.

Keywords: Cognitive Semantics, Prototype Theory, Polysemy, Textbook Corpus

تحلیل پیکره‌ای بر حرف اضافه «از» در کتب درسی پایه‌های اول تا ششم:

رویکرد شناختی

اعظم علیجانی، دانشجوی دکتری، مؤسسه علوم شناختی، تهران، ایران^۱

مسعود قیومی، دکترای تخصصی، دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)^۲

مریم مسگر خوبی، دکترای تخصصی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ایران^۳

حوریه احدی، دکترای تخصصی، دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران^۴

یلدا دلگشایی، دکترای تخصصی، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران^۵

صص ۳۱-۵۳

چکیده

هدف از مطالعه حاضر، بررسی حرف اضافه «از» در کتاب‌های درسی است. چندمعنایی حرف اضافه موجب اشکالاتی در دریافت و درک بسیاری از دانش‌آموزان می‌شود. در این پژوهش از پیکره متنی کتب درسی فارسی، علوم، هدیه‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی از پایه اول تا ششم ابتدایی بهره گرفته‌ایم. در تحلیل داده‌ها از رویکردهای پیش‌نمونه راش (Rosch) (۱۹۷۵) و چندمعنایی نظام‌مند تایلر و ایوانز (Tyler & Evans) (۲۰۰۳) در چارچوب معنی‌شناسی شناختی استفاده شده است. ابتدا جملات شاهد حاوی حرف اضافه «از» از پیکره جداسازی شدند. مجموعه معانی به‌دست آمده از مطالعه این زیرپیکره عبارتند از: «نوع»، «جزء کل»، «منشأ»، «زمان»، «قیاس»، «به‌وسیله»، «به‌کمک»، «با»، «درباره»، «جهت»، «حرکت»، «مجاز» و «متمم». توزیع آماری معانی در کل زیرپیکره (دامنه عام) به معنی «جزء کل» تعلق دارد. معانی این حرف اضافه در میان درس‌ها و پایه‌های تحصیلی (دامنه خاص) یکسان به‌دست نیامد. در میان سه پایه اول تا سوم تحصیلی معنی «متمم» و سه پایه چهارم تا ششم تحصیلی معنی «جزء کل» سرنمون شد. این یافته‌ها نشان داد که معنای سرنمون دروس فارسی و هدیه‌های آسمانی «مجاز» و دروس علوم و مطالعات اجتماعی «جزء کل» است.

کلیدواژه‌ها: معنی‌شناسی شناختی، نظریه پیش‌نمونه، چندمعنایی، پیکره کتب درسی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۷

پست الکترونیکی:

1. azamalijani96@gmail.com

2. m.ghayoomi@ihcs.ac.ir

4. hourahdi@gmail.com

3. m.mesgar62@gmail.com

5. y.delgoshai@gmail.com

۱ مقدمه

تفکر و استدلال‌ورزی سطوح بالای زبانی است که به درک جملات می‌انجامد. یک تفکر کامل در قالب جمله بیان می‌شود. هر جمله متشکل از قرارگرفتن گروهی از واژه‌ها کنار یکدیگر است (سیتون^۱، ۲۰۰۷) که به تعبیر سوسور^۲ (۱۹۱۶) این واژه‌ها در محور همنشینی کنار یکدیگر قرار می‌گیرد. در ساخت هر جمله به حداقل یک فاعل، فعل و مفعول اجباری یا اختیاری نیاز است تا بیان تفکر تحقق پذیرد (هوگو^۳، ۲۰۰۸: ص ۱۰). فعل به‌عنوان محمول جمله نقش اساسی در تعبیر معنایی جمله و همچنین تعیین تعداد و نوع موضوع‌های مربوط به فعل را دارد. انتخاب این موضوع‌ها با معنای فعل و نیازهای ذاتی واژگانی فعل مرتبط است که ممکن است این نیازها به رابطه باهم‌آبی نیز تعبیر شود. تمامی این اطلاعات مربوط به ساختار موضوعی فعل جزء دانش انتزاعی زبان محسوب می‌شود. در فرایند آموزش رسمی در مدارس تلاش می‌شود دانش آموزان از این دانش آگاه شوند و این دانش را تعمیق بخشند. ارتباط زبان با تعلیم و تربیت از دیرباز مورد بحث و نظر بوده است؛ طبق سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوب ۱۳۹۰ در کشورمان ایران^۴، قرار است که نگاه یکپارچه‌ای به فرایند تعلیم و تربیت وجود داشته باشد و عدالت آموزشی برای تمام کودکان رعایت شود.

بازنمایی شناختی دستور با کاربرد زبان شکل می‌گیرد و بی‌شک رمزگشایی معنایی از طریق سازماندهی دستوری با بسامد واژه‌های شرکت‌کننده در جمله و ساختارهای نحوی به‌کار رفته محقق می‌شود. براساس مطالعات پیکره‌بنیان و تجربیات روان‌شناسی زبان، مشخص شده است که چطور رویکردهای کاربردی زبان در سه سطح کلی افعال، ساختارها و تناوب ساختار موضوعی خلاصه می‌شود (پرک^۵، ۲۰۱۵) و ساختارهای موضوعی افعال، جزئی از دستور شناخته شده و حروف اضافه از جمله این ساختارهای موضوعی به حساب می‌آیند. حروف اضافه واژه‌هایی هستند که با اسم‌ها در عبارات هم‌ایند شده و اطلاعاتی درباره‌ی زمان (in the morning)، مکان (on the table) و روابط دیگر (with a knife) را به مخاطب انتقال می‌دهند؛ به طوری که انتقال این معانی مستلزم وجود کنش‌ها و چیزهاست (پول^۶، ۲۰۰۶).

1. Seaton
2. de Saussure
3. Hogue
4. <https://seccr.ir/Files/6609.pdf>
5. Perek
6. Yule

از آنجاکه ممکن است در نظام زبان واژه‌ها بیش از یک معنا داشته باشند، این پدیده در مورد حروف اضافه نیز صادق است، بنابراین پدیده چندمعنایی در مورد حروف اضافه، به‌عنوان یک واژه نقشی و نه یک واژه محتوایی، نیز مطرح می‌شود. شواهد یادگیری حروف اضافه در برخی دانش‌آموزان نشان داده است که عدم درک معانی و محتوای آن معانی، به داشتن معناهای متعدّد آن در زبان برمی‌گردد؛ زیرا نظام این مقولهٔ زبانی مملو از روابط ظریف و درهم‌پیچیدهٔ کاربردی است (اعجمی، ۲۰۲۲). دشواری یادگیری حرف اضافه به ضعف در شکل‌گیری بازنمایی معنایی نیز ربط داده شده است (ایسنبرگ^۱، ۲۰۰۵). علاوه بر این، کاونتری و گارود^۳ (۲۰۰۴) ضرورت به‌کاربردن حروف اضافه و درک آن را برای برقراری ارتباط مؤثر مطرح کرده و افزوده‌اند که حرف اضافه قسمت اعظم مهارت‌های ارتباطی را به خود اختصاص می‌دهد.

هدف از انجام این پژوهش بررسی حرف اضافه «از» در همایندی با افعال، در کتب درسی دورهٔ ابتدایی است. در راستای این هدف، یک پیکره زبانی از کتاب‌های فارسی، علوم، هدیه‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی، از پایه اول تا ششم ابتدایی تهیه می‌گردد تا امکان مطالعه مقایسهٔ داده‌های زبانی متنوع فراهم شود. پرسش‌هایی که در این پژوهش مطرح می‌شود این است که حرف اضافه «از» دارای چه شبکهٔ معنایی در هر یک از درس‌های چهارگانه و شش پایهٔ تحصیلی است و پیش‌نمونهٔ این معناها در هر یک از درس‌ها و پایه‌ها کدام است. این مطالعه از این جهت اهمیت دارد که بتوان با آگاهی بیشتر در جهت اهداف سند تحوّل آموزش گام برداشت تا در رسیدن به اهداف موفقیت‌آمیز آن، برنامه‌های آموزشی را با آگاهی بیشتر تدوین نمود.

۲ پیشینهٔ پژوهش

منصوری‌هرهدشت و همکاران (۱۳۸۴) در یک بررسی پیکره‌بنیان، معانی مختلف سه حرف اضافه «در»، «با» و «به» را بررسی کردند و به ترتیب سه معنا، چهار معنا و هفت معنا را به این حروف اضافه تخصیص دادند. در فرهنگ واژگانی سخن (۱۳۸۶) فهرستی ۲۵ معنایی برای حرف اضافه «از» ذکر شده و معانی محدودتری نیز از این حرف در فرهنگ فارسی معاصر آمده است؛ البته معنای حرکت از این حرف در فرهنگ واژگانی صدری افشار و همکاران (۱۳۹۶) اضافه شده است.

1. Aajami
2. Eisenbeisis
3. Coventry & Garrod

گلفام و یوسفی‌راد (۱۳۸۱) حروف اضافه مکانی را منبعی غنی در حوزه معنی‌شناسی شناختی دانستند و استفاده از برخی مفاهیم مانند: طرحواره تصویری، شکل^۱ و زمینه^۲ را تبیین‌گویی برای حروف اضافه مطرح کردند. یوسفی‌راد (۱۳۸۷) در بررسی «حالت» حروف اضافه «در»، «از» و «روی» به پیش‌نمونه و کاربرد استعاری این حروف اضافه فضایی و ذهنی توجه کرده است. راسخ‌مهند و ضرابی رنجبر (۱۳۹۲) در شبکه معنایی حروف اضافه «در» و «سر» به رابطه زمان و مکان بین این مقولات در درک مفاهیم انتزاعی آن‌ها پرداختند.

گلفام و همکاران (۱۳۸۸) با رویکرد معناشناختی حرف اضافه مکانی «از» را در زبان فارسی بررسی کردند. آن‌ها معتقدند که معانی و کاربردهای «از» با هم شباهت خانوادگی دارند و یک شبکه معنایی را می‌سازند. زاهدی و محمدی زیارتی (۱۳۹۰) مفهوم پیش‌نمونه حرف اضافه «از» را تعیین نموده و خوشه‌های معنایی آن را در یک شبکه معنایی ترسیم کردند. در هر دو این مطالعات، مبدأ مکانی (منشأ) معنای اصلی این حرف مطرح شده است. چنگیزی و عبدالکریمی (۱۳۹۶) صورت و کارکرد حرف اضافه «از» را از نظر نقش و تحول معنایی مطالعه کردند. وحیدی فردوسی و همکاران (۱۳۹۶) معتقدند استفاده از طرحواره‌های تصویری در روش‌های شناختی، در آموزش حرف «از» به غیرفارسی‌زبانان اثربخش است.

شواهد مطالعات قیومی و همکاران (۱۴۰۳) نشان داده است که معنی غالب حروف اضافه مکانی در دروس مختلف کتاب‌های درسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی یکسان نیست. نقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) با بررسی داده‌های زبانی حاوی حرف اضافه مکانی و افعال حرکتی به این نتیجه رسیدند که گوینده جایگاه اشیاء را با توجه به موقعیت خود توصیف می‌کند. حبیبی و فتاحی‌زاده (۱۴۰۰) به همانندی حرف اضافه «الی» با فعل «رفتن» در آیات قرآنی پرداخته و با مطالعه هماینها به تبیین دقیق‌تری از این حرف اضافه رسیدند.

در زبان‌شناسی شناختی اساساً پدیده‌های مفهومی متنوعی همچون پیش‌نمونه، استعاره، کنایه، جاندارپنداری، زاویه دید، فضای ذهنی و غیره، مفهوم را تشخیص می‌دهند (گریترز و کوکنز، ۲۰۱۲: صص ۱۲۲-۱۲۷). مولر^۴ (۲۰۱۶) بیان می‌کند: تحلیل‌های رویکرد زبان‌شناسی شناختی را که براساس صحنه‌های فضایی، روابط بین آن‌ها و معانی استعاری است، دستیابی دانش‌آموزان به شبکه معنایی حروف اضافه را ساده‌سازی می‌کند. وی توزیع دانشی از

1. Figure
2. Ground
3. Geeraerts & Cuyckens
4. Mueller

هماینها را عامل رفع این اشکالات دانسته است.

مطالعه موری^۱ (۲۰۱۹) بر روی حرف اضافه over نشان داد که استفاده از طرحواره‌های تصویری برای جسم^۲ متحرک، زمینه^۳ و ساختار سه‌بعدی اساساً معانی این حرف را ساده می‌کند و در این صورت دانش افراد و درک آزمودنی‌ها افزایش می‌یابد. راسل^۴ (۲۰۱۲) در پژوهش خود بر روی همین حرف اضافه پیشنهاد داده است که موضوع محاسبه پیشرفت ادراکی افراد به روابط نظری و اصول زمانی حرف اضافه over برمی‌گردد. نتایج وی نشان داد ادراک این حرف با خویشتن^۵ و ارزیابی فضای اطراف یا موارد دیگری مانند جسم و زمان مرتبط است. هوریچی^۶ (۲۰۱۷) نیز در بررسی حروف اضافه انگلیسی رابطه بین بدنمندی و شناخت را دلیلی برای پویایی کاربردی حروف اضافه دانسته است.

۳ مبانی نظری

زبان‌شناسی شناختی یکی از گرایش‌های زبان‌شناسی است که به تفکر و فرایندهای آن با ظرافت توجه می‌کند و از دهه ۱۹۷۰ با ظهور صاحب‌نظرانی مانند: فیلمور^۷ (۱۹۷۵)، لیکاف و تامپسون^۸ (۱۹۷۵)، راش (۱۹۷۵) به وجود آمده است. این گرایش یک نگاه فلسفی به زبان‌شناسی دارد و از تئوری‌ها و یافته‌های سایر علوم شناختی به‌خصوص روان‌شناسی شناختی الهام می‌گیرد (ایوانز و گرین^۹، ۲۰۰۶: ص ۸۷). زمینه بسیاری از مطالعات زبانی در زبان‌شناسی شناختی به کاربرد زبان سوگیری دارد. زبان‌شناسی پیکره‌ای و پیکره‌های زبانی می‌توانند سرچشمه داده‌های کاربردی برای برطرف کردن بسیاری از دشواری‌ها باشند (آرپه^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۰) و دانش زبانی از این گویهای ساختاری خلق می‌شوند (توماسلو^{۱۱}، ۲۰۰۳: ۵).

ایوانز رکن اساسی این رویکرد در مطالعات زبانی را، جداناپذیری صورت و معنی معرفی شده توسط سوسور

1. Mori
2. Trajector
3. Landmark
4. Russell
5. ego
6. Horiuchi
7. Fillmore
8. Lakoff & Thompson
9. Evans & Green
10. Arppe et al.
11. Tomasello

(۱۹۱۶) می‌داند، بدین صورت که در معنی‌شناسی شناختی ساختار مفهومی زبان از صورت‌های آن توصیف می‌شود (ایوانز، ۲۰۰۱). یکی از ساختارهای شناختی که در ذهن ما رخ می‌دهد، شکل‌گیری مقولات است که به آن ساختار مقوله‌بندی^۱ گویند. طبقه‌بندی و مقوله‌بندی، اشیاء و واقعیت‌های خارجی را در ذهن سازماندهی کرده و ماهیت ساختار واژگان را در زبان تعیین می‌کند (راش، ۱۹۷۵؛ راش و مرویز^۲، ۱۹۷۵). راش نظریه پیش‌نمونه را مطرح کرده است معتقد است که از طریق مجموعه‌ای از ویژگی‌ها اشیاء به مقولات نسبت داده نمی‌شود؛ بلکه این کار از طریق مقایسه آن چیز با نمونه اولیه مورد نظر صورت می‌گیرد. پیش‌نمونه یا سرنمون یا نمونه‌ای بهترین نمونه‌ای است که غالباً یک مقوله را با آن می‌شناسیم (راسخ‌مهند، ۱۳۸۹: صص ۲۹-۳۳). ایوانز (۲۰۰۴)، تایلر و ایوانز (۲۰۰۳) با استفاده از تعدادی اصول عینی، تحلیل شبکه چندمعنایی را معتبر کرده‌اند. آن‌ها بیان می‌کنند که چندمعنایی حروف اضافه از این جهت اهمیت دارد که آن‌ها به موارد انتزاعی بسط پیدا می‌کنند، بازنمایی کارکردی و طرح‌واره‌ای حروف اضافه براساس بیکربندی بین دو مدخل یا بیشتر مشخص می‌شود.

تحلیل حروف اضافه با رویکرد معنی‌شناسی شناختی نیز انجام پذیرفته است. در بافت جمله یا گفته‌ای مانند The kitchen is in the box تمامی عناصر این زنجیره با یکدیگر مربوط‌اند و این مثال یک صحنه فضایی را نشان می‌دهد حرف اضافه in رابطه بین صورت و جسم ارجاعی را منعکس می‌کند که این موارد برجسته در بافت تفسیر می‌شوند (ایوانز و گرین، ۲۰۰۶: ۱۱۲-۱۱۳)؛ بنابراین، مفهوم‌سازی معنی از طریق دانش زمینه‌ای طی فرایندهای شناختی فراهم می‌شود (ایوانز، برگن و زینکن^۳، ۲۰۰۷). در معنی‌شناسی شناختی معنی واژه نمی‌تواند از دانش دایرةالمعارفی مجزاً باشد، این دانش در تعامل انسان با دیگران (تجربه اجتماعی) و دنیای اطراف ما (تجربه فیزیکی) زمینه‌سازی شده است (ایوانز و گرین، ۲۰۰۶: ۲۰۶). این تجربیات شناخت بدنمند را موجب شده و رابطه بین شناخت بدنمند و معنی زبانی، از طریق دریافت محتوای زبانی محقق می‌شود. مقولات واژگانی که در بافت جمله وجود دارند ماهیت رویدادهای ارتباطی را تشکیل می‌دهند (تایلر و ایوانز، ۲۰۰۳).

در این پژوهش تلاش می‌شود در چارچوب نظری راش (۱۹۷۵) و تایلر و ایوانز (۲۰۰۳) از جنبه شناختی معانی

حرف اضافه «از» در کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی بررسی گردد.

1. Categorization
2. Rosch & Mervis
3. Evans, Bergen & Zinken

۴ داده‌های پژوهش

در انجام این پژوهش ابتدا یک پیکره زبانی از متون درسی فارسی، علوم، هدیه‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی پایه‌های اول تا ششم تهیه کردیم. سپس، جملات شاهد حاوی حرف اضافه «از» را از این پیکره استخراج کرده و کار نشانه‌گذاری بر روی جملات شاهد را انجام دادیم. به این مجموعه جملات به‌دست‌آمده از پیکره اصلی، زیرپیکره می‌گوییم. در جدول ۱ توزیع آماری تعداد جملات، تعداد واژه‌ها، تعداد واژه‌های یکتا، تنوع واژگانی و میانگین طول جمله که از جملات شاهد زیرپیکره استخراج شده است، به تفکیک هر درس و هر پایه تحصیلی گزارش شده است.

جدول ۱. توزیع آماری جملات شاهد حرف اضافه «از» در زیرپیکره کتاب‌های درسی

پایه	درس	تعداد جملات	تعداد واژه‌ها	تعداد واژه‌های یکتا	تنوع واژگانی	میانگین طول جمله
اول	فارسی	۶۳	۷۱۷	۳۰۹	۰.۴۳	۱۱
	علوم	۱۱۶	۱۵۶۵	۵۴۹	۰.۳۴	۱۳
	هدیه‌های آسمانی	۰	۰	۰	۰	۰
	مطالعات اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰
دوم	فارسی	۱۷۱	۳۱۷۸	۱۱۰۵	۰.۳۴	۱۸
	علوم	۱۸۶	۲۷۴۹	۷۹۹	۰.۲۹	۱۴
	هدیه‌های آسمانی	۶۷	۸۳۸	۳۷۲	۰.۴۴	۱۲
	مطالعات اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰
سوم	فارسی	۱۷۳	۲۹۰۱	۱۰۵۲	۰.۲۰	۱۶
	علوم	۱۱۵	۱۶۸۵	۶۰۳	۰.۴۶	۱۴
	هدیه‌های آسمانی	۱۲۹	۲۲۳۶	۷۹۱	۱	۱۷
	مطالعات اجتماعی	۱۰۲	۱۶۱۶	۶۰۹	۰.۳۷	۱۵
چهارم	فارسی	۲۲۹	۴۳۵۸	۱۳۸۸	۰.۳۱	۱۹
	علوم	۳۴۴	۵۱۶۵	۱۱۶۲	۰.۱۹	۱۵
	هدیه‌های آسمانی	۱۵۹	۲۹۰۳	۹۹۱	۱	۱۸
	مطالعات اجتماعی	۱۷۹	۳۲۹۸	۱۰۷۴	۰.۳۲	۱۸
پنجم	فارسی	۲۲۸	۵۰۴۴	۱۷۰۰	۰.۳۳	۲۲
	علوم	۲۴۶	۳۶۷۳	۹۹۱	۰.۲۶	۱۴
	هدیه‌های آسمانی	۱۷۵	۴۰۵۰	۱۳۸۱	۰.۳۴	۲۳
	مطالعات اجتماعی	۳۳۸	۶۵۷۰	۱۸۴۹	۰.۲۸	۱۹

پایه	درس	تعداد جملات	تعداد واژه‌ها	تعداد واژه‌های یکتا	تنوع واژگانی	میانگین طول جمله
ششم	فارسی	۱۹۸	۴۵۷۵	۱۵۷۲	۰.۳۴	۲۳
	علوم	۲۰۸	۳۸۱۴	۱۱۵۰	۰.۳۰	۱۸
	هدیه‌های آسمانی	۲۱۷	۴۱۸۹	۱۲۹۰	۰.۳۰	۱۹
	مطالعات اجتماعی	۳۷۴	۷۶۸۶	۲۰۲۰	۰.۲۶	۲۰
اول تا ششم	فارسی	۱۰۸۹	۲۰۷۷۳	۴۴۳۲	۰.۲۱	۲۰
	علوم	۱۲۱۵	۱۸۶۵۱	۲۸۶۰	۰.۱۵	۱۵
	هدیه‌های آسمانی	۷۴۷	۱۴۲۱۶	۲۹۲۲	۰.۲۰	۱۹
	مطالعات اجتماعی	۹۹۳	۱۹۱۷۰	۳۶۹۵	۰.۱۹	۱۹

زیرپیکره به‌دست‌آمده حاوی ۴۰۴۴ جمله است که حاوی ۷۲۸۱۰ واژه می‌باشد. درس علوم بیشترین تعداد جمله و درس هدیه‌های آسمانی کمترین تعداد جملات پیکره را شامل شده است ولی از نظر تعداد واژه‌های این پیکره، درس فارسی و هدیه‌های آسمانی، به ترتیب، بیشترین و کمترین واژه‌های پیکره را شامل شده است. طول متوسط جملات این پیکره ۲۰ واژه و متعلق به درس فارسی است و کمترین طول متوسط جملات مربوط به درس علوم است. از آنجاکه این درس بیشترین تعداد جملات را داشت به این مفهوم است که در درس علوم به دلیل ماهیت علمی خود تلاش می‌شود مفاهیم در قالب جملات کوتاه‌تر به مخاطب منتقل شود.

۵ تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش به تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس شواهد به‌دست‌آمده از زیرپیکره زبانی حاصل از کتاب‌های درسی از پایه‌های اول تا ششم می‌پردازیم. پیوستاری از معانی «نوع» و «جزء کل» در ابتدای مسیر در این زیرپیکره ملاحظه می‌شد که با کنش کلی جمله در ارتباط بود. در این پژوهش «نوع» بیشتر متناظر با بافت زبانی و جزئی‌تر بود و کلیدواژه‌هایی چون «این، آن، در، همین، همان، از میان، از بین، صفت عالی» در بیان این معنا شناسایی شدند. معنی «جزء کل» کلی‌تر از معنی «نوع» مشاهده شد و کلیدواژه‌هایی مانند «از قبیل، از جمله، هیچ‌یک از، از همه، چندتایی از، تعداد زیادی از، خیلی از، غیر از، از بقیه، قسمت‌هایی از، بخش‌هایی از» در این معنا نشانه‌گذاری شدند.

در این زیرپیکره مبدأ مکانی با معنی «منشأ» و مبدأ زمانی با معنی «زمان» نشانه‌گذاری شد. با توجه به طر حواره

«مبدأ، مسیر، هدف» در حرف اضافه «از»، به معنی فعل اصلی در نشانه‌گذاری جملات شاهد توجه شد و فرایندهای شناختی مسیر در بازنمایی انواع این حرف لحاظ شد. مجموعه‌ای از معانی مانند: «این از آنی، اثر، تعلق داشتن و علت» در معنای «منشأ» ادغام شد تا مفهوم کلی‌تری از این واژه به دست آید. مزایای این ادغام موجب شد تا بتوان معانی حاصل در میان درس‌ها و پایه‌های تحصیلی را با یکدیگر مقایسه کرد. خوشه‌های از / به و از / تا با معنی «زمان» برچسب خورده‌اند. «قیاس» از معانی کم‌بسامد در این زیرپیکره است که [افراشی \(۱۳۹۵: ۵۵\)](#) از آن به‌عنوان طرحواره «میزان» یاد کرده است.

سه معنی «به‌وسیله، با، به‌کمک» که در یک شکل معنایی در [فرهنگ سخن \(۱۳۸۶\)](#) قید شده است نیز در این زیرپیکره موجود است. از معناهای یافت‌شده کم‌بسامد دیگر در این زیرپیکره «درباره، در مورد» و همچنین «از سوی» در فرهنگ سخن ذکر شده است. از آنجایی که به افعال هر جمله در هر برچسب‌گذاری توجه شده است، افعال عمودی مانند «آویزان کردن از جایی، نگاه کردن از / به، یا غلتاندن از / به» علاوه بر حروف اضافه دارای معنای جهت مانند «از این سو، از روبرو، از دور، دور از، از نزدیک، از وسط و غیره» به‌صورت «جهت» برچسب خورده است. در این فرایند به بدنمندی جسم، مشاهده‌گر یا کنش‌پذیر به یک جهت توجه شده است.

«حرکت» یکی دیگر از معناهای حرف اضافه «از» است که در فرهنگ معاصر اضافه شده است. [طیب‌زاده \(۱۳۹۳\)](#) در این زمینه معتقد است که متمم در افعال حرکتی با دو گروه حرف اضافه «ازی» و «به‌ای» به‌کار می‌روند. در این پژوهش گاهی پیوستاری از معانی «زمان، جهت و حرکت» ملاحظه شده که نیاز است در پژوهش آتی به موضوع مقوله «حرکت» و رابطه بین مقولات حرف اضافه و حرکت پرداخته شود.

در فرهنگ معاصر آمده است: حرف اضافه «از» می‌تواند «پیشوند» برخی افعال واقع شود. این افعال مانند: «از دست دادن، از پا افتادن یا از دست رفتن» به یک معنای کلی کاربردی و متعارف دلالت می‌کنند. در این پژوهش افعال پیشوندی و مفاهیم انتزاعی، کنایه، استعاره، ضرب‌المثل و جاندار پنداری با معنای «مجاز» نشانه‌گذاری شده‌اند. در فرهنگ سخن نیز برخی از افعال با متمم حرف اضافه «از» مانند «ترسیدن از، لذت بردن از» ذکر شده‌اند. در این پژوهش اسامی زیادی با متمم حرف اضافه «از» مشاهده شد، مانند: «محافظت از، ترس از، پیروی از»، بدین ترتیب این محتواهای زبانی را که شامل گروه فعلی و گروه اسمی بودند «متمم» برچسب زده شده است.

۶ یافته‌های پژوهش

توزیع آماری جملات شاهد استخراج‌شده حاوی حرف اضافه «از» به تفکیک دروس و پایه تحصیلی در جدول ۲

گزارش شده است. نکته قابل توجه آن است که آمار حاصل، بسامد مطلق را نشان می‌دهد. در حالی که بسامد نسبی از اهمیت بیشتری برخوردار است. بدین صورت که بسامد نسبی، متوازن‌شده بسامد مطلق است و از نسبت تعداد شواهد معنای موردنظر به تعداد کل شواهد ضرب در صد به دست می‌آید. زیرپیکره تهیه شده حاوی ۴۰۴۴ جمله است که برای متوازن‌سازی از این آمار بهره گرفته‌ایم.

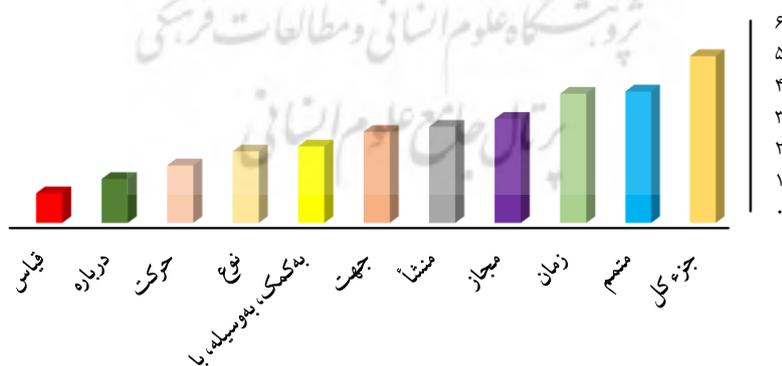
جدول ۲ توزیع آماری معانی حرف اضافه «از» در کتاب‌های درسی

ردیف	درس	فرد	نزد	بین	زیر	بسیار، با بکمک	فرد	نزد	بین	زیر	فرد	مجموع
اول	فارسی	۱۳	۱۲	۹	۸	۰	۲	۴	۲	۴	۱۷	۴
	علوم	۱۵	۲۲	۷	۱۴	۰	۳۴	۹	۷	۲	۲۷	۲
	هدیه‌های آسمانی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	مطالعات اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دوم	فارسی	۱۴	۱۹	۲۳	۱۴	۷	۵	۱۵	۳۰	۲۳	۳۹	۲۳
	علوم	۲۷	۳۲	۱۸	۲۳	۴	۳۹	۱۱	۸	۲	۴۲	۲
	هدیه‌های آسمانی	۱	۳	۱۰	۱۴	۱	۲	۱۲	۸	۴	۱۵	۴
	مطالعات اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سوم	فارسی	۱۴	۲۴	۱۵	۲۱	۸	۳	۲۷	۲۲	۱۷	۴۲	۱۷
	علوم	۳۱	۳۱	۷	۱۰	۲	۱۰	۸	۶	۱	۱۶	۱
	هدیه‌های آسمانی	۴	۱۰	۱۹	۲۹	۶	۳	۲۱	۱۰	۱۵	۳۰	۱۵
	مطالعات اجتماعی	۱۳	۲۰	۱۰	۸	۱	۲۱	۱۱	۹	۲	۱۴	۲
چهارم	فارسی	۱۳	۳۳	۲۷	۲۴	۱۷	۱۴	۳۱	۲۸	۵۲	۲۶	۵۲
	علوم	۳۹	۵۷	۴۲	۴۸	۶	۴۸	۲۹	۱۷	۳	۷۷	۳
	هدیه‌های آسمانی	۶	۳۰	۳۲	۲۴	۳	۵	۳۶	۱۷	۲۵	۱۵	۲۵
	مطالعات اجتماعی	۳	۵۹	۳۶	۲۶	۸	۱۶	۱۴	۴	۱۱	۲۲	۱۱
پنجم	فارسی	۱۲	۳۷	۲۶	۴۰	۱۰	۶	۳۷	۱۰	۵۱	۶۸	۵۱
	علوم	۲۷	۴۵	۱۶	۲۹	۸	۲۴	۲۷	۱۷	۲	۴۴	۲
	هدیه‌های آسمانی	۱۲	۳۲	۲۷	۲۹	۴	۶	۱۷	۱۱	۵۱	۱۶	۵۱
	مطالعات اجتماعی	۲۰	۱۰۴	۳۸	۶۳	۱۳	۳۷	۱۴	۲۴	۱۰	۳۲	۴۳

پایه	درس	روز	تعداد کل	منشاء	زمان	توجه	به وسیله، با، به کمک	در باره	نوع	حرکت	در باره	مجموع
ششم	فارسی	۱۰	۳۰	۳۰	۲۷	۱۰	۶	۲۴	۳۴	۱۴	۳۶	۲۰
	علوم	۲۹	۳۹	۲۰	۳۱	۷	۲۶	۷	۲۹	۱۶	۷	۳۲
	هدیه‌های آسمانی	۱۰	۳۹	۹	۷۰	۱۰	۴	۱۱	۲۰	۱۳	۷۶	۹
	مطالعات اجتماعی	۲۹	۱۱۷	۳۹	۶۵	۱۷	۵۵	۲۰	۱۴	۱۶	۷۱	۲۴
اول تا ششم	فارسی	۷۶	۱۵۵	۱۳۰	۱۳۴	۵۲	۳۶	۶۶	۱۴۸	۱۰۶	۱۸۳	۲۱۲
	علوم	۱۶۸	۲۲۶	۱۱۰	۱۵۵	۲۷	۱۸۱	۶۴	۱۱۸	۷۱	۱۷	۲۳۸
	هدیه‌های آسمانی	۳۳	۱۱۴	۹۷	۱۶۶	۲۴	۲۰	۳۴	۱۰۶	۵۹	۱۷۱	۸۵
	مطالعات اجتماعی	۶۵	۳۰۰	۱۲۳	۱۶۲	۳۹	۱۲۹	۴۶	۶۳	۳۹	۱۲۷	۹۲

معانی سرنمون حرف اضافه «از» براساس کل زیرپیکره

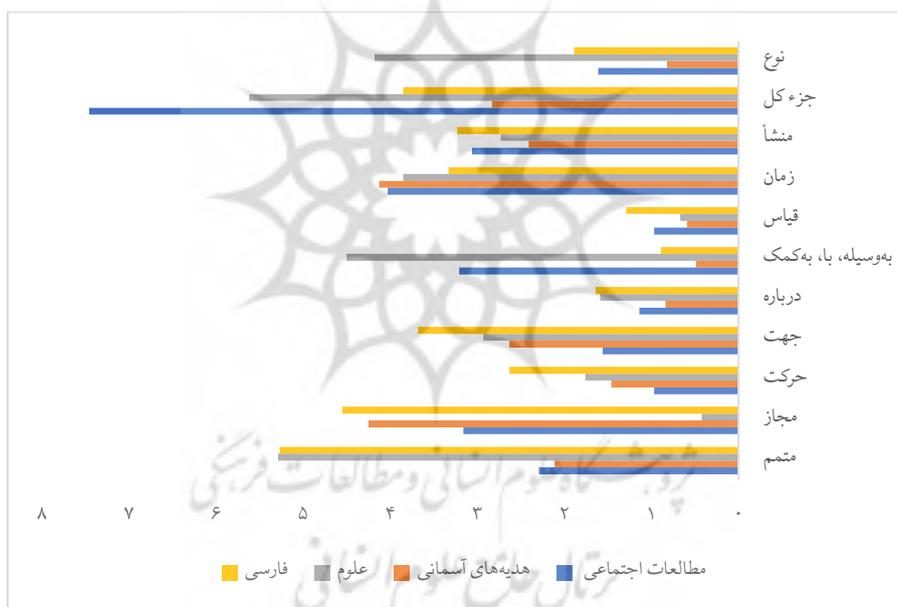
با توجه به بسامد معانی به دست آمده در کل زیرپیکره از این حرف اضافه در نمودار ۱، کاربرد حرف اضافه «از» با معنای «جزء کل» پرکاربردترین معنا از میان معانی مربوط به این واژه است. می‌توان گفت به دلیل کاربرد بیشتر و برجستگی این معنا نسبت به سایر معانی، این مفهوم به عنوان سرنمون در نظر گرفته می‌شود. همایندی «متمم» و همچنین معانی «زمان»، «مجاز»، «منشاء»، «جهت»، «به کمک، به وسیله، با»، «نوع»، «حرکت»، «در باره» و «قیاس» در مراتب بعدی معنایی قرار دارند. معانی «در باره» و «قیاس» نیز از کمترین بسامد در این نمودار برخوردار است.

نمودار ۱. نمودار کلی از معانی و سرنمون حرف اضافه «از» از پایه اول تا ششم

معانی سرنمون حرف اضافه «از» براساس درس

براساس مفاهیم ارائه‌شده در نمودار ۲، مفاهیم «مجاز»، «منشأ»، «جهت» و «حرکت» با بیشترین بسامد و مفاهیم «درباره» و «قیاس» با کمترین بسامد در درس فارسی موجود است و معانی «جزء کل و نوع» با بیشترین بسامد در درس علوم یافت شده است؛ درحالی‌که معانی «مجاز» و «زمان» در درس هدیه‌های آسمانی بسامد بیشتری را به‌دست آورده است. در درس مطالعات اجتماعی نیز با تفاوت آشکاری نسبت به دروس دیگر معنای «جزء کل» تعیین شده است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که به دلیل کاربرد بیشتر این معانی در میان درس‌های چهارگانه، سرنمون در دروس مختلف متفاوت است.

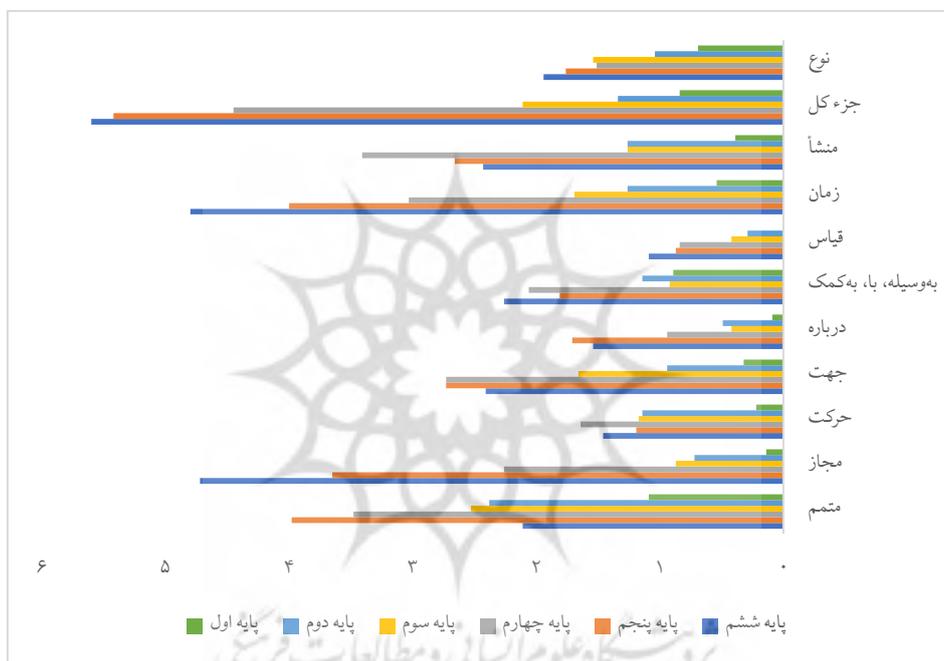

نمودار ۲. نمودار معانی و سرنمون حرف اضافه «از» براساس درس

معانی سرنمون حرف اضافه «از» براساس پایه تحصیلی

براساس معانی ارائه شده در نمودار ۳، با مقایسه پایه‌های مختلف با یکدیگر، معنی «متمم» در پایه‌های اول تا سوم دوره ابتدایی بیشترین بسامد را دارد؛ درحالی‌که در پایه‌های چهارم تا ششم معنای «جزء کل» بیشترین بسامد را دارد؛

بنابراین در سه پایه نخست سرنمون از باهم‌آبی گروه فعلی یا اسمی حاصل آمده است و در سه پایه دوم نیز معنای «جزء کل» سرنمون است. با مقایسه معانی در هر پایه تحصیلی این نتیجه به دست آمد که معانی «حرکت»، «جهت» و «منشأ» بیشترین بسامد را در پایه چهارم به دست آورده‌اند. در حالی که در پایه پنجم بسامد بالاتری از معانی «جهت» و «درباره» دیده می‌شود. به علاوه از معانی «جزء کل»، «زمان»، «به وسیله، با، به کمک»، «مجاز»، «نوع» و «قیاس» در پایه ششم بسامد بالاتری وجود دارد. لذا می‌توان گفت به دلیل کاربردهای متفاوت این معانی در پایه‌های مختلف، سرنمون معانی حرف اضافه «از» در میان پایه‌های تحصیلی نیز متغیر است.

نمودار ۳. نمودار معانی و سرنمون حرف اضافه «از» براساس پایه تحصیلی

۷ بحث و بررسی

در این پژوهش به فهرستی از جملات شاهد با هم‌آیندی فعل و حرف اضافه که شامل افعال پیشوندی، افعال حرکتی، حرکتی خیالی و حرکت استعاری؛ هم‌آیندی اسم و حرف اضافه «از» و کلیدواژه‌های «ازی» رسیده‌ایم که می‌تواند در خواندن و نوشتن دانش‌آموزان مفید واقع شود. پربسامدترین معانی هم از نظر تعداد و هم از نظر بسامد در درس فارسی به دست آمده است. به علاوه، این درس به‌طور کلی دارای بیشترین تعداد واژه‌ها، واژه‌های یکتا، تنوع واژگانی و میانگین

طول جمله در قیاس بین دروس ملاحظه شده است. در این قسمت برخی نمونه‌های شاهد مستخرج از پیکره درس فارسی آورده می‌شود. اولین معنای پربسامد در درس فارسی «مجاز» است.

۱ یکی از آن‌ها از سرخشم بر چهره دیگری سیلی زد.

۲ آهویی از پیش او گذشت و ملک از شدت خوشحالی به دنبال او تاخت و آه‌ها را نیافت و از همراهان جدا افتاد.

۳ شاه جام آب را بر لب نهاد و اشک از چشم بارید.

در جمله ۱ به نظام پیچیده انتزاعی بدن اشاره می‌شود. برای فهم «خشم» از حوزه مبدأ عضو بدن استفاده شده و یک فرایند کنایی از حوزه مبدأ عینی به حوزه هدف انتزاعی عواطف انسانی ناشی می‌شود. مدل شناختی کنش در جمله ۲ گزاره‌ای را بیان کرده است که گویی جسمی درگیر کنش بوده و نتیجه آن مقصد «جدا افتاد» به وجود آمده است. در جمله ۳ اشک، کنایه از باران است که در این کنش جابجایی «بارید» و «آمد» صورت گرفته است. دانش‌آموزان برای ادراک چنین جملاتی باید به سطح شناختی بالاتری از عینیت رسیده باشند تا متوجه معنای این جملات شوند.

دومین معنای پربسامد در درس فارسی «منشأ» بود که از زیر مجموعه‌های تلفیق شده در این معنا غالباً «مبدأ

مکانی» و «علت» در این درس مشاهده می‌شد. به نمونه‌های شاهد از این معنا توجه کنید:

۴ من از این حرکت نامناسب پشیمان گشته‌ام وقتی که پشیمانی سودی ندارد.

۵ پهلوان برای نبرد با دشمن سوار بر رخس از زابلستان راهی مازندران می‌شود.

۶ او که از کار برکه بسیار ناراحت شده بود مثل همیشه با غرور به سمت علفزار به پرواز درآمد.

در جملات ۴ تا ۶ یک مبدأ و یک حوزه هدف به صورت رابطه علت و معلولی به هم مربوط می‌شوند. جملات دارای مفهوم علیت معمولاً دو شقی بوده و دارای جملات پایه و پیرو است. در این درس جملات مملو از روابط احساسی در مکالمات بین گوینده و شنونده یافت شد که به همین خاطر این مضامین را «علیت احساسی» نامیده‌ایم. در جمله ۵ «از زابلستان» به مبدأ مکانی اشاره می‌کند که مکان می‌تواند منبع غنی در این فرایند شناختی در این درس باشد؛ زیرا به طور استعاری مکان دارای مفاهیم جابجایی و حرکت و انتقال از جایی به جای دیگر است.

معنای دیگر پربسامد در این درس «جهت» یافت شده است. در این معنا تناوبی از روابط فضایی یا فعل و حرف اضافه «از» و یا ضمیری که به این معنا اشاره می‌کردند برخورداریم. در این قسمت جملات شاهد از این معنا آورده می‌شود:

۷ پروانه‌های دیگر به جای اینکه دورش حلقه بزنند و از زیبایی او تعریف کنند از او فاصله می‌گرفتند.

- ۸ در میان این همه شکوه و جلال ناگاه تاخت و تازی سهمگین از سوی باختر آغاز گشت.
- ۹ سپس فرمان داد تا سربازانش سنگ‌های بزرگی را از بالای کوه به پایین بغلتانند.
- در جمله ۷ حرف اضافه «از» به فعل «فاصله گرفتن» جهت داده است. در جملات ۸ و ۹ نیز تناوبی از روابط فضایی «از سوی» و «از بالا به پایین» دیده می‌شود.
- ۱۰ گروهی بسیار از آنان را به خاک افکند و از سپاهیان خود به سپاه عظیم دشمن یورش برد.
- ۱۱ از پشت شیشه کتاب‌ها را که خیلی منظم و خوش نما چیده شده بودند تماشا کردیم.
- در جمله ۱۰ نیز همایندی «یورش بردن از / به» به جمله‌ای که بین سپاهیان صورت گرفته است جهت داده است. در این پژوهش متوجه شدیم همایندی از / به الزاماً معنای زمانی را نمی‌رساند؛ بلکه معنای آن به بافت و فعل جمله ربط دارد. فعل «تماشا کردن» نیز در جمله ۱۱ با ترکیب مکانی فضایی «از پشت» معنای خود را تکمیل می‌کند.
- معنای «حرکت» نیز از معناهای پرسامد دیگری است که در درس فارسی با بسامد بالایی دیده می‌شد. البته جملات دارای حرکت گاهی به معانی دیگری همچون «منشأ»، «جهت» یا «زمان» نیز دلالت می‌کردند. به جملات زیر توجه کنید.
- ۱۲ ایستگاهی که هر روز از آنجا سوار اتوبوس می‌شدیم کمی پایین‌تر از کوچه مدرسه‌مان بود.
- ۱۳ سربازان دشمن بعضی به صورتی غافلگیرکننده از رودخانه بهمن شیر گذشته‌اند.
- ۱۴ ناگهان از کنار جاده خرگوشی بیرون دوید.
- جمله ۱۲ عبارت «از آنجا سوار شدن» حاوی معانی هم مبدأ مکانی و هم حرکت است. جمله ۱۳ فعل حرکتی «گذشتن» به متمم حرف اضافه «ازی» نیاز دارد. به‌علاوه جمله ۱۴ «از کنار جاده» به مکان حرکت خرگوش اشاره می‌کند که از آن بیرون دویده است.
- از معانی کم بسامد در کل زیرپیکره «درباره» و «قیاس» بود که البته در درس فارسی نسبت به درس‌های دیگر پرسامدتر مشاهده شدند. معنای «درباره» در درس فارسی بیشتر با «فصله‌مندی، خبردار شدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن، پرسیدن، تعریف کردن، بیان کردن، فهمیدن و یادگرفتن» هم‌وقوع دیده شده است. به برخی از جملات حاوی این مفهوم توجه کنید:
- ۱۵ چون بیدار شد موبدان را نزد خود خواند و از خواب خویش و خبر کاروانیان با آنان سخن گفت.
- ۱۶ در این راه پیش می‌رفتم و از همه کس از همه جا و همه چیز می‌آموختم.
- ۱۷ بدان که قصه خواندن و شنیدن فایده بسیار دارد: اول آنکه از احوال گذشتگان خبردار شود.

جملات ۱۲، ۱۸ و ۱۹ حاوی مفهوم مقایسه و نسبت بین دو چیز هستند. در این پژوهش متوجه شدیم بسیاری از مفاهیم مانند اندازه، فاصله، زمان، تعیین مکان دقیق، حدگذاری بین دو مفهوم و حتی بسیاری از فضایل اخلاقی و مفاهیم انتزاعی مانند جمله ۱۸ با این مفهوم دقیق‌تر بیان می‌شوند.

۱۸ از تورنجی به من نرسید ولیکن برای من از این بدتر چیست که جاهلی مرا بستاید.

۱۹ خانه ما یک کوچه بالاتر از خانه شماست.

در ادامه این قسمت با ذکر نمونه‌های شاهد در میان درس‌ها به مقایسه بین معانی می‌پردازیم.

۲۰ آتش‌فشان‌ها از نظر فعالیت ممکن است فعال نیمه‌فعال و یا خاموش باشند. (درس علوم پایه ششم)

۲۱ برای این کار از قرقه استفاده می‌کنیم. (درس علوم پایه پنجم)

۲۲ کدام کشورها از طریق دریا با ما همسایه هستند؟ (درس مطالعات اجتماعی پایه ششم)

۲۳ این کشور از راه گردشگری درآمد زیادی به دست می‌آورد. (درس مطالعات اجتماعی پایه ششم)

۲۴ شما به کمک چشم و از راه دیدن با آن آشنا می‌شوید. (درس فارسی پایه ششم)

۲۵ در این لحظه عنکبوت از راه رسید. (درس فارسی پایه سوم)

در این پیکره «از نظر» مانند جمله ۲۰ غالباً در جملاتی به کار می‌رود که به جنس یک جسم اشاره می‌کند. این معنای «ازی» در میان درس‌ها بسیار کم بسامد بود؛ با این حال، در درس علوم به موارد بیشتری از این معنا برخوردیم که آن را با معنای «نوع» تلفیق کردیم. پربسامدترین معنای دیگری که در درس علوم مشاهده شده است «به‌وسیله» در همایندی با «استفاده از» مانند جمله ۱۹ بود؛ درحالی‌که «از طریق» در درس مطالعات اجتماعی به معنای «به‌وسیله» مانند جمله ۲۲ به کار رفته است و البته گاهی با صورت «از راه» به معنای «به کمک» مانند جمله ۲۳ دیده شده است. نمونه دیگری با همین معنی در درس فارسی در جمله ۲۴ آورده شده است. در صورتی‌که در جمله ۲۵ «از راه» در همایندی با فعل حرکتی به معنای «حرکت» به کار رفته است.

۲۶ آنگاه برای رکوع خم می‌شوم و سه مرتبه می‌گویم: «سبحان الله» بعد از رکوع می‌ایستم. (درس هدیه‌های آسمانی پایه

دوم)

۲۷ اعیاد نوروز یکی از کهن‌ترین جشن‌های به جا مانده از دوران ایران باستان است. (درس مطالعات اجتماعی پایه ششم)

۲۸ پدر بزرگم از شجاعت او حرف می‌زد و می‌گفت او و دوستانش شجاعانه جنگیدند تا خز مشهر آزاد شد. (درس فارسی

پایه سوم)

۲۹ از این فعالیت چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ (درس علوم پایه پنجم)

معنای «زمان» در پیکره مورد مطالعه در کلیدواژه‌هایی همچون «بعد از، پس از» در جمله ۲۶ دیده شده است که این ترکیبات بین دو رویداد پیوند برقرار می‌کنند و گاهی این مفهوم را می‌توان در عبارات دیگری مانند «از دوران ایران باستان» در جمله ۲۷ ملاحظه نمود. همان‌طور که پیشتر ذکر شد، مفهوم «درباره» در جملات فارسی به کاربرد افعالی مربوط به بیان و درک یا خواندن و نوشتن سوگیری دارد؛ درحالی‌که این معنا در درس علوم مانند جمله ۲۹ با افزایش اطلاعات و آگاه شدن از مطلبی، نتیجه گرفتن از چیزی و فعالیت کردن در رابطه با موضوعی دیده می‌شود.

۸ نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از انجام این پژوهش که با هدف مطالعه شبکه معنایی حرف اضافه «از» در زیرپیکره متشکل از جملات حاوی این حرف اضافه انجام شد نشان داد که کلیدواژه‌ها جزئیات بیشتری از مفاهیم کاربردی را ارائه می‌کنند. صورت‌های متنوع خوشه‌های «از»ی در تمام طول مسیر از ابتدا تا انتهای آن معنا خلق می‌کنند و توجه به معنی فعل در هر بافت برای کدگشایی معنای حرف اضافه «از» تسهیل‌کننده است. تفاوت معناهای حاصل در میان درس‌ها و پایه‌های تحصیلی می‌تواند بر نیازهای ارتباطی و کاربردی دانش‌آموزان در بافت محتواهای مختلف درسی دلالت کند.

بررسی‌های آماری نمونه‌های شاهد نشان داده است بیشترین تعداد واژه‌ها، واژه‌های یکتا، تنوع واژگانی و میانگین طول جمله در کل زیرپیکره در درس فارسی وجود دارد، به‌علاوه سرنمون بیشترین معنای در درس فارسی یافت شد؛ لذا این درس یک درس پایه‌ای و اساسی در آموزش دانش‌آموزان است که می‌تواند در اولویت آموزشی قرار بگیرد. درحالی‌که بیشترین تعداد جملات در کل زیرپیکره علاوه بر معنای «جزء کل» و «نوع» در درس علوم ملاحظه شد. سرنمون درس هدیه‌های آسمانی «مجاز» و «زمان» و مطالعات اجتماعی «جزء کل» است. مطالعه پیکره حاوی جملات حرف اضافه‌ای «از» در میان کتب درسی نشان داد معنای «جزء کل» سرنمون است. درحالی‌که در مطالعات پیشین پژوهشگران معتقدند معنای «منشأ» سرنمون است. نتیجه کلی این پژوهش نشان می‌دهد درس فارسی و هدیه‌های آسمانی بیشتر به مفاهیم انتزاعی در معنای «مجاز» تأکید دارد. معنای «جزء کل» نیز در درس‌های علوم و مطالعات اجتماعی با جسم (مانند یکی از مقواها) و روابط اجتماعی (مانند چند تن از نویسندگان) در ارتباط هست. در نتیجه این معنی در درس علوم بیشتر به خویشتن و در درس مطالعات اجتماعی به خویشتن اجتماعی مربوط است.

۹ پیشنهادها

در زبان‌شناسی شناختی از ویژگی‌های حرف اضافه مواردی چون فیزیکی فضایی، طرحواره‌ای، پیش مفهومی و بدنمند ذکر شده است. با استناد به این ویژگی‌ها بهتر است از معنای یافت‌شده در غالب بازی‌های حسی حرکتی دوران قبل از دبستان بهره گرفته شود تا دانش‌آموزان با آمادگی بیشتری جهت یادگیری صورت‌های نوشتاری متنوع و چندمعنایی این مقولهٔ پرکاربرد وارد دبستان شوند. به‌علاوه، نتایج به‌دست آمده از صورت‌های متنوع ساختارهای حرف اضافه‌ای می‌تواند تا حدود زیادی نیازهای دانش‌آموزان در دسترسی به معانی مختلف این ساختارها را مرتفع کند و در پیش‌بینی‌پذیری و قضاوت‌های دستوری آن‌ها اثربخش باشد. عبارات حرف اضافه‌ای با کنش‌های موجود در بافت‌ها و موقعیت‌های زبانی مرتبطند که می‌توانند معنای هدف را زمینه‌سازی کنند. لذا پیشنهاد می‌شود از هم‌پنداری‌های حاصل به‌عنوان مبنایی برای خلق پرسش‌گری و استدلال‌ورزی که از ارکان شناخت و اهداف عمده در تعلیم و تربیت است، بهره‌برد و از آن‌ها برای ارزشیابی، آموزش‌های مفهومی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان استفاده کرد.

کتابنامه

الف - فارسی

- افراشی، آزیتا. (۱۳۹۵). مبانی معناشناسی شناختی. تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- انوری، حسن. (۱۳۸۶). فرهنگ بزرگ سخن. چاپ پنجم. چاپخانه مهارت. جلد اول.
- چنگیزی، احسان. (۱۳۹۷). نقش‌های معنایی حرف اضافه «از» در زبان فارسی. مطالعات ایرانی. سال هفدهم بهار و تابستان. شماره ۳۳. ۷۵-۹۵.
- چنگیزی، احسان؛ عبدالکریمی، سپیده. (۱۳۹۶). روند دستوری شدگی حرف اضافه «از» در زبان فارسی. پژوهش‌های زبانی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران)، ۸(۲)، ۲۱-۳۸.
- راسخ‌مهند، محمد (۱۳۸۹)، درآمدی بر زبان‌شناسی شناختی: نظریه‌ها و مفاهیم. تهران: سمت.
- زاهدی، کیوان؛ محمدی، زیارتی عاطفه. (۱۳۹۰). شبکه معنایی حرف اضافه فارسی «از» در چهارچوب معنی‌شناسی شناختی. تازه‌های علوم شناختی. ۱۳ (۱ مسلسل ۴۹). ۶۷-۸۰.
- صدری‌افشار، غلامحسین؛ حکمی، نسترن؛ حکمی، نسرتین. (۱۳۹۶). فرهنگ فارسی. تهران. فرهنگ معاصر.
- ضرابی رنجبر، نفیسه؛ راسخ‌مهند، محمد. (۱۳۹۲). بررسی شبکه معنایی حرف اضافه «در، سر». نشریه پژوهش‌های زبانشناسی تطبیقی، سال سوم، شماره ۵، بهار و تابستان.
- طیب‌زاده، امید (۱۳۹۳). ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین آن در فارسی امروز. تهران. مرکز.
- قیومی، مسعود؛ صالحی، الهام؛ علیجانی، اعظم. (۱۴۰۳). بررسی پیکره‌بنیان حروف اضافه در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی: رویکرد شناختی. زبان و زبان‌شناسی. (در دست چاپ)
- گلفام، ارسلان؛ یوسفی‌راد، فاطمه. (۱۳۸۱). زبان‌شناسی شناختی و استعاره. تازه‌های علوم شناختی، سال (۴)، شماره (۳).
- گلفام، ارسلان؛ عاصی، مصطفی؛ آقاگل‌زاده، فردوس؛ یوسفی‌راد، فاطمه (۱۳۸۸). بررسی حرف اضافه «از» در چارچوب معناشناسی شناختی و مقایسه آن با رویکرد سنتی. زبان و زبان‌شناسی. دوره ۵، شماره ۱۰.
- منصوری هره دشت، نیلوفر؛ قیومی، مسعود؛ ابوحسنی چیمه، زهرا. (۱۳۸۴). بازنمایی معنایی حروف اضافه زبان فارسی با استفاده از نمودارهای مفهومی. مجموعه مقاله‌های نخستین همایش انجمن زبانشناسی ایران.
- وحیدی فردوسی، طاهره؛ علیزاده، علی؛ بادامداری، زهرا. (۱۳۹۷). درس‌نامه آموزش حروف اضافه با رویکرد معنی‌شناسی شناختی برای آموزش به غیرفارسی‌زبانان (مطالعه موردی: حرف اضافه «از»). زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان. دوره ۹، شماره ۱۷. ۱۷۵-۲۰۲.

یوسفی‌راد، فاطمه. (۱۳۸۷). بررسی حروف اضافه زبان فارسی در چهارچوب معناشناسی شناختی با نگاه ویژه به حروف اضافه مکانی. رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه تربیت مدرس.

حیبی، فاطمه؛ فتاحی‌زاده، فتحیه. (۱۴۰۰). شبکه معنایی حروف اضافه رویداد حرکتی «رفتن» در قرآن کریم: مطالعه موردی حرف «الی». علم زبان. دوره ۸، شماره ۱۴. ۸۹-۱۱۷.

تقی‌زاده، محمود؛ توانگر، منوچهر؛ عموزاده، محمد. (۱۳۹۰). بررسی فرایند ساختاری شدن مفهوم فضا در زبان فارسی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی. زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان دانشگاه فردوسی مشهد. دوره ۳. شماره ۴. شماره پیاپی ۴.

ب- انگلیسی

Aajami, R.F. (2022). A cognitive linguistic study of the English prepositions above, on, and over. *Journal of Language and Linguistic studies*, 18(1), 738-751.

Arppe, A., Gilquin, G., Glynn, D., Hilpert, M., & Zeschel, A. (2010). Cognitive corpus linguistics: Five points of debate on current theory and methodology. *Corpora*, 5(1), 1-27. <https://doi.org/10.3366/cor.2010.0001>

Coventry, K.R., & Garrod, S.C. (2004). *Saying, Seeing and Acting: The Psychological Semantics of Spatial Prepositions* (1st ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203641521>

De Saussure, F. (1916). *Cours de linguistique générale*, C. Bally, A. Sechehaye, and A. Riedlinger, Eds. Lausanne, Paris: Payot.

Eisenbeiss, S., (2005). Documenting child language. *Language Documentation and Description* 3, 106-140. doi: <https://doi.org/10.25894/1dd278>

Eka DyahPuspita Sari. (2019). An Analysis Of Students Mastery In Using Prepositions At The Information Technology Study Program OF State Polytechnic Of Cilacap. *Inovish Jomal*. Vol 4, No. 1.

Evans, V (2004). How we conceptualise time: Language, meaning and temporal cognition. *Essays in Arts and Sciences*, 33(2), 13-44.

Evans, V., Bergen, B., & Zinken, J. (2007). The Cognitive linguistics enterprise: An overview. In V. Evans, B. Bergen, & J. Zinken (Eds.), *The Cognitive Linguistics Reader*, pp. 2-36. Equinox Publishing Ltd.

Evans V. & Tyler A. (2005). *Applying Cognitive Linguistics to Pedagogical Grammar: The English Prepositions of Verticality*. *Revista Brasileira de linguística aplicada*, 5(2), 11-42.

Evans, V. (2012). *Cognitive Linguistics*. WIREs Cogn Sci. (7).

Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press.

Evans, v. Tyler, A. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: The case of over. *Language*, 724-765.

Fillmore, C. (1975). An alternative to checklist theories of meaning. In *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Amsterdam: North Holland, pp. 123-131.

Geeraerts, D, & Cuyckens, H. (2012). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press.

Herdi, H., & Andriana, N. (2017). A Study On The Students Ability In Using Preposition Of

- Direction. *ELT-Lectura*, 4(2), 70-77.
- Horiuchi, F. (2017). English Prepositions as an Interface between Embodied Cognition and Dynamic Usage: Proposal of a Dynamic View of Grammar, *A Dissertation Submitted to The Graduate School of Letters Keio University*.
- Houge, A. (2008). *First Steps in Academic Writing*. Second Edition. New York: Pearson Education, Inc.
- Lakoff G, (ed.) (1987). *Women, Fire and Dangerous Thing: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press. Translate by: Mirzabeigi, 2016. Tehran, Aghah.
- Lakoff, G., & Thompson, H. (1975). Introducing cognitive grammar. In Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society, 1. pp 295-313. <https://escholarship.org/uc/item/5p01d40r>
- Landau B, Jackendoff R. "What" and "Where" in spatial cognition (1993). *Behavioral and Brain Sciences*. 16 (2): 217-238.
- Mori, S. (2019). A cognitive analysis of the preposition OVER: Image-schema transformations and metaphorical extensions. *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique*, 64(3):444-474. doi:10.1017/cnj.2018.43
- Mueller, C. (2016). A semantic account of the English preposition FOR based on a cognitive linguistics framework. *The Bulletin of the Faculty of Humanities*, 53, 1- 24.
- Nicholas, K., Alt, M., & Hauwiller, E. (2019). Variability of input in preposition learning by preschoolers with developmental language disorder and typically-developing language. *Child Language Teaching and Therapy*, 35(1), 55-74.
- Perek, F. (2015). *Argument Structure in Usage-Based Construction Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Rosch, E. (1975). Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104(3), 192–233. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192>
- Rosch, E (1977). Human categorization. In N. Warren (ed.), *Studies in Cross-Linguistic Psychology*. London: Academic Press, pp. 1-49.
- Roussel, E. (2012). The viewpoint of the preposition over. *Open Edition Journals, Corela Cognition, Representation, Language* 10(1), 1-10. <https://doi.org/10.4000/corela.2683>
- Rosch, E., & Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7(4), 573–605. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(75\)90024-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(75)90024-9).
- Seaton, A. (2007). *Basic English Grammar for English Language Learner*. New York: Saddleback Educational Publishing.
- Stefanowitsch, Anatol. 2020. *Corpus linguistics: A guide to the methodology*. (Textbooks in Language Sciences 7). Berlin: *Language Science Press*.
- Taliancich-Klinger CL, Bedore LM, Peña ED. Preposition accuracy on a sentence repetition task in school age Spanish-English bilinguals. *J Child Lang*. 2018 Jan;45(1):97-119.
- Tomasello, M (2003). *Constructing a Language: A usage-based Account of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tyler, Andrea & Evans, Vyvyan. (2003). *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yule, G. (2006). *The Study of Language* (Third Edition). New York: Cambridge University Press.